

ODKRITJE

Групен наод на аграфи од св. Атанас - Варош каи Прилеп

kamnitimi najdbami izstopajo sekire, od katerih so tri izdelane iz metamorfne kamnine (dve iz amfibolita in ena iz eklagita) - njihov izvor moramo iskati na Pohorju. Dve sekiri pa sta izdelani iz tufa oz. peščenjaka - njun izvor je verjetno nekje v porečju Savinje.

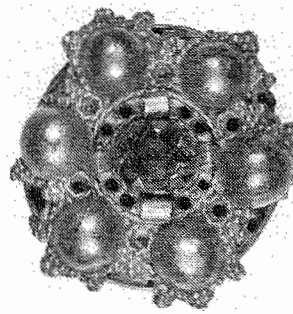
ANALIZA ŽIVALSKIH KOSTNIH OSTANKOV IZ HOLOCENSKIH PLASTI

Večina paleontološkega gradiva odkritega v centralni dvorani pripada nedoraslim živalim, zato je slabo ohranjeno, pogosto rjavo obarvano in zasigano. Zaradi slabe ohranjenosti je bilo potrebno na več kot eni tretjini gradiva predhodno opraviti konservatorski poseg (delo je opravil laboratorij Oddelka za arheologijo FF). Zaradi zgoraj omenjenih razlogov, sistematična osteološka obdelava registriranih živalskih kostnih ostankov še ni opravljena v celoti (gradivo analizira dr. Vida Pohar - Katedra za geologijo in paleontologijo, Odsek za Montanistiko v Ljubljani). Rezultati preliminarnih analiz kažejo na veliko sorodnost z osteološkim gradivom levega in desnega hodnika. Če odštejemo ostanke pleistocenskih zastopnikov jamskega medveda, alpskega svizca (v holocenske plasti so zašle verjetno zaradi mnogih prekopavanj v jami - izravna terena v času II. kulturnega horizonta oziroma ob kopanju gvane), so v glavnem zastopane domače živali. Na prvem mestu drobnica (domača koza, ovca) in domače govedo, od divjih živali pa divji zajec in rjavi medved. Nedeterminirani so ostali številni ptičji ostanki. Zaradi pomanjkanja primerjalnega gradiva determinacija le-teh v Ljubljani ni mogoča. Zato smo kostno gradivo poslali v Zavod za paleontologijo i geologiju kvartara v Zagreb - analize bo izdelala Vesna Malez.

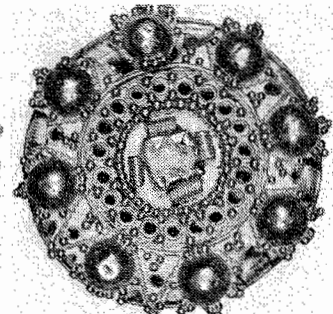
Lepljenje keramičnega gradiva, fotografiranje in izdelava fotografij, ter izris keramičnega gradiva - vsi ti postopki so bili opravljeni v skladu s pogoji, navedenimi v pogodbah o avtorskem delu.

Milena Horvat

Црквата св. Атанас се наоѓа на западниот крај од населбата Варош кај Прилеп, а на ареалот на средновековен Барош.¹ Се смета дека е од XIV век. Во црквата и нејзината непосредна околина се вршени поопсежни ископувања под раководство на Б. Бабиќ бо текот на 1959, 1964 и 1965 година. Притоа се откриени делови од архитектонски објекти, ковачница, јами, гробови и движен археолошки материјал - керамика, накит, монети (датирани во XII, XIII и првата половина на XIV век), како и други разновидни материјали, меѓу кои и такви, кои се датираат бо турското средновековје.² На оваа локација се најдени и неколку цели и фрагменти од луксузни средновековни аграфи; (сл. 1-2, 5-6). за кои, колку ми е познато, се уште нема аналогии меѓу археолошките материјали.

Сл. 1

Сл. 2

Потпирајќи се врз податоци од теренската инвентарна книга, како единствено достапна, оригинална документација за начинот на откривањето на овие исклучителни парчња накит, може да се заклучи дека тие се откриени заедно, односно му припаѓале на некој вид групен наод или остава. Како целосни парчинња или фрагменти во наведената книга тие се заведени на 1.6.1973 под реден број од 527 до 533. За сите нив постојат исти податоци за местото на наоѓањето, а тоа се: Варош, I - 35 (лок. св. Атанас, Е. М), К - 108, J - 160 (1964/65).³

Анализирајќи го изгледот и начинот на употреба може да се заклучи дека тие се дводелни, составени од еден поголем кружен, плочест дел, мошне луксузно украсен и видлив при употреба, кој на задната страна има цилиндричен испуст што се спојува со помал тенок кружен дел преку, исто

така, цилиндричен испуст во центарот. Јасно е дека овие два дела се составуваат така што да прифаќаат и носат со средишната спојка некоја помасивна ткаенина односно имаат улога на закопчувач т.е. аграфа.

Б. Бабиќ, кој вршел ископувања на наведениот локалитет, ги објавил овие наоди како метални апликации, датирајќи ги во XII-XIII век, потпирајќи се, веројатно, врз некои стратиграфски индикации.⁴

Бо недостиг на аналогии меѓу средновековниот археолошки материјал бо одгатнувањето на нивната генеза, функција, значење, провениенција, временска припадност и тн., бесме упатени на истражување во пишувани и ликовни извори и во археолошки материјал од пошироки временски рамки.

Имајќи ги предвид наведените податоци и стратиграфски индикации, извршен е увид во ликовните претстави од доцниот среден век. Притоа, во облеката на одделни личности, особено на ктиторските претстави, забележени се слични парчиња како спојки, односно аграфи за придржување на краиштата на скапоцените наметки. Придржувајќи два агла од наметката тие се прикажани или на десното рамо или на градите (сл. 6). Најчесто се кружни, но ги има и четвртести.⁵

Во сцените со тема на Христос - цар и Богородица - царица во палеологовската и поствизантинската уметност и светите војни и маченици се прикажувани во одејанија на велможи - како стратегии на великиот цар. На тој начин тие се представуваат како современите историски личности (сл. 5-6). Во овие теми со проекција на земниот двор, на пример Цв. Димитрија, Св. Теодор, Св. Георгије и др. се прикажани со одежди што се исти или слични на оние на деспотите, севастократорите и кесарите односно на благородниците од највисок ранг.⁶

Сите тие имаат и наметки, чии краишта се причврстени на градите или на десното рамо со аграфи што секако е во врска со хиерариските инсигнии (сл. 3-4).

Во тој контекст е мошне интересна претпоставката на Ј. Вернер дека во VII век припадниците на класата со ранг илустрес покрај другите инсигнии имале и пурпуна наметка со фибула.⁷

Во правилнициот за патрикии (Patritius Ordo) од XI

век покрај другите патрикиски знаци се споменува и наметката (mantius).⁸ И членот 48 од Душановиот законик во таа смисла ја споменува бисерната свита те наметка.⁹

Исклучителната реткост на аграфите како археолошки наоди, а се разбира и нивната скапоценост, говорат дека се тоа ексклузивни примероци што ги употребувале највисоките општествени слоеви. Јасно е дека оваа одежда со аграфите како вид инсигнии има властелинско обележје, макар што во времето на XIV век и нешто пред и по, тоа не е извесно дали се во прашање византиски "дарови" односно производи или се имитација бизантиските хиерархиски норми.¹⁰

Во однос на генезата на овој вид накит се наметнува идејата дека тие и по формата и по утилитарната намена се развиле од плочестите фибули на доцната антика.¹¹ Се носеле на десното рамо и со нив се придржувала наметката, за што сведочат, покрај останатото и многубројните нумизматички емисии на владетелските портрети.

Начинот и техниката на изработка со позлачување, квалитетен филигран, гранулација и фасетирање на украсно камење зборуваат за високи уметнички и занаетчиски дострели и веројатно за византиска провениенција или барем инспирација. Естетските и стилските особености ги доближуваат овие аграфи до квалитетите и изгледот на венецот од средината на XIV век од оставата во Маркови Кули - Варош кај Прилеп.¹²

Аграфите од групниот наод од Св. Атанас, без сомнение, им припаѓале на првенци или на видно семејство од овие краишта. За сега останува енигмата дали разликите во големината и деталите имаат и некаква семиотичка или хиерархиска сигнализација, или само поинаква примена. Како време на нивна употреба го акцентираме периодот на XIV век, со можност и за нешто пошироки рамки.

Логично е да се претпостави дека овие аграфи биле засолнети во време на некоја опасност, при што не може да се одолее на помислата дека е тоа створено кон крајот на XIV век со турските продори.

Сл. 3

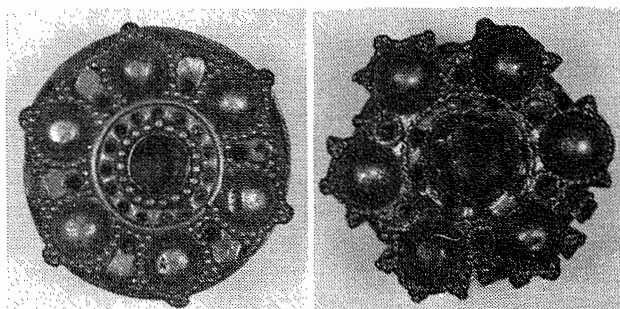

Сл. 4

КАТАЛОГ

1. НМ Прилеп, инв.бр. 531, сребро, филигран, гранулација, фасетирање. Аграфа со кружна плочеста основа и раб со бордура од осум шупливи калоти окрижени со гранули. Во средината е прикажан медаљон во вид на осмокрака звезда од филигранска жица и гранули со лежиште на камен во центарот. Д: 45 мм, цл. 2.
2. НМ Прилеп, инв.бр. 530, сребро, филигран, гранулација, фасетирање. Кружна плочеста аграфа на чиј раб има осум шупливи калоти окружени со гранули. Во средината е медаљон со осмокрака звезда од филигранска жица и гранули и лежиште за камен во центарот. Овој примерок е делумно оштетен, Д:45 мм.
3. НМ Прилеп, инв.бр. 529, сребро, филигран, гранулација, фасетирање. Кружна плочеста аграфа со бордура од шест шупливи калоти окружени со гранули. Во средината има кружно лежиште врамено со гранули каде бил вметнат украсен камен. Д:32 мм, сл. 3.
4. НМ Прилеп, инв.бр. 527, сребро, филигран, гранулација, украсен син камен, фасетирање. На тркалезна плочеста основа околу работ е изведена бордура од шест шупливи калоти окружени со гранули, а во центарот е фасетиран син украсен камен. Д: 32 мм, дебелина 11 мм, сл. 1.

5. НМ Прилеп, инв.бр. 528, сребро, позлата, филигран, гранулација, зелен камен, фасетирање. Аграф во вид на кружна плоча со бордура од шест шупливи калоти и фасетиран зелен камен во средината. Д: 34 мм, сл. 4.

Сл. 5

Сл. 6

Забелешки:

- 1 Бабиќ Б., Материјалната култура на Македонските Словени во светлината на археолошките истражувања во Прилеп, Прилеп 1986, 181-185.
- 2 *ibidem*
- 3 За увидот во инвентарните книги на Народниот Музеј од Прилеп му благодарам на колегата Б. Бабиќ.
- 4 Бабиќ Б., Материјалната култура, о.с., сл. 89. Бабиќ Б., Културно богатство на Прилеп од V - XIX век, Прилеп 1976, кат.бр. 105-109. Бабиќ Б., Средновековно културно богатство на СР Македонија, Прилеп 1974, кат.бр. 134-135.
- 5 На ктиторските портрети од Љубостиња од почетокот на XV век Кнез Лазар има четвртеста аграф, а Кнегинката Милица кружна аграф. Кнегинката Милица е претставена со карактеристични зрачести наушници. На фреско-живописот од средината на XIV век на сличен начин е опремена и прикажана Ана Марија Ливерина - жената на ктиторот од Лесново - деспотот Јован Оливер. Таа има типични зрачести наушници и скапоцена отворена круна, што зборува за нејзиниот многу висок ранг, како и наметка закопчана со кружна аграф (види сл.5), Ковачевиќ Ј., Средновековна ношња Балканских Словена, Београд 1951, 44-45; 65-66; Т. XXV;XXVI,1.
- 6 Грозданов Ц., Христос цар, Богородица царица, небесните сили..., Културно наследство XII-XIII, Скопје 1988, 5-35, со цитирана опсежна литература.
- 7 Werner J., Der Grabfund von Malaja Perešćepina und Kurvat Kagan der Bulgaren, München 1986,40-42.
- 8 *ibid.*, cf.n.,153.
- 9 Благојевиќ М., Петковиќ С., Србија у доби Неманџа, Београд 1989,171.
- 10 Ebersolt J., Les arts somptuaries de Byzance, étude sur l'art impérial de Constantinople, Paris 1929, 54, 57-62; Pseudo-Kodinos, Traite des offices (red. J. Negreaux), Paris 1966.
- 11 Манева Е., Неколку видови накит од крајот на антиката од Хераклеја, Културно наследство XII-XII, Скопје 1988, 48-49, Т.III/7,Т.V/7.
- 12 Чоровиќ-Љубинковиќ М., Налаз из Маркове Вароши код Прилепа, Музеји 2, Београд 1949, 193-113; Радојковиќ Б., Накит код Срба, Београд 1969,33, кат.бр. 131; Бабиќ Б., Културното богатство на Прилеп, Прилеп 1976, кат.бр. 110 etc.

Фотографите се од фондовите на Републичкиот завод за заштита на спомениците на културата, Скопје.

Елица Манева